

נ.ה - ארץ הישיאון והנפט

מאת סגן ש. ז.

ההיסטוריה והאנטיקות של ארץ הישיאון והנפט

מאז הקימו הפיניקים את תחנות המסחר הראשונות בטריר פוליטניה ומאז הקימו היוונים את המושבות הראשונות בקירינאיקה, ידעה לוב כובשים רבים. בזה אחר זה השתלטו עליה הקרתגונים, במערב, ומלכי שושלת התלמאים המקדורנית שבמצרים במזרח; הרומאים (שהשאירו שרידים מפוארים), הונדאלים, הביזנטים, הערבים, הנורמנים, הספרדים, התורכים, האיטלקים והבריטים. משך מאות השנים הראשונות של השלטון התורכי היתה טריפולי כמעט בלתי תלויה בקושטא והפכה מעוז של שודדי ים וסוחרים עבדים. כמעט מחצית ממדינות אירופה שלחו, בזמן זה או אחר, את ספינותיהן להפגין את טריפולי. עוד בראשית המאה ה-19 ניהלה טריפולי שתי "מלחמות" עם ארה"ב על רקע זה. כל אותו זמן היתה קירינאיקה בגדר איזור ספר הנתון בשלטון שבטי. ב-1835 ניצל השולטן התורכי מחמוד השני מהומות פנימיות על מנת להחזיר את שלטונה הממשי של קושטא על הארץ. התורכים, ככל השליטים שקדמו להם, הצליחו להשליט שלטונם כמעט רק לאורך החוף, אך די היה בכך כדי לנפץ את כוחם של שודדי הים וסוחרים עבדים.

ב-1912 נאלצה תורכיה, כתוצאה ממלחמת-כיבוש איטלקית (1911), לוותר על טריפוליטניה ועל קירינאיקה לטובת אייטליה. האיטלקים התקשו להשליט שלטונם על שני החבלים החופיים ועל הפואן, בעיקר בגלל התנגדות העיקשת של "האחוה הסנוסית", כת מוסלמית שהוקמה על-ידי סעיד מוחמד עלי אס-סנוסי ב-1837 ושהיתה בעלת השפעה ניכרת בין שבטי קירינאיקה והפואן. בראש ההתנגדות לשלטון האיטלקי, עמד סעיד מוחמד אידריס אס-סנוסי, נכדו של מיסד הכת ומי שהיה עתיד להיות מלכה הראשון של לוב העצמאית. בתקופה מסוימת הצליח לכונן גרעין של מדינה בדוית בקירינאיקה, אך ב-1922 גאלץ לגלות לקהיר וב-1931 נפסקה ההתנגדות לחלוטין.

ההיסטוריה והאנטיקות של ארץ הישיאון והנפט

שורה של התפתחויות דרמטיות הפנו בתחילת שנה זו את זרקור ההתעניינות העולמית אל המדינה הענקית ודלילת האוכלוסים שבין מצרים ואלג'יריה ששמה לוב; הם בישרו ראשיתה של תקופה בממלכת-הנפט המדברית הצעירה.

השם "לוב" הוא שם עתיק יומין, שבו כינו היוונים את כל צפון-אפריקה שממערב למצרים. לוב של היום מצומצמת יותר בשטחה וכוללת את שלושת המחוזות שמסביב למפרץ סירטה ומדרומו — טריפוליטניה, קירינאיקה והפואן. שלשת המחוזות האלה נכללו בעבר בדרך-כלל באותן אימפריות ואף נחשבו לעתים כיחידה אדמיניסטרטיבית אחת; אך, למעשה, היה הקשר ביניהם רופף למדי. עד היום חוקים רגשי "הזהות המחוזית" של מרבית התושבים לא פחות מרגשי ההשתייכות-הלאומית למדינתם הצעירה יחסית.

בטריפוליטניה, "ארץ שלוש הערים" (על שם הישובים הררי מאיים הקדומים לפטיס-מגנה, אוואה וספרטה), שעל גבול תוניסיה, בולטות שלוש רצועות בעלות אופי שונה: רצועה יסודית-כניית הפוריה בחלקה הניכר — נאות-המדבר, ערבות ג'פרה ואיזור ההר; רצועת גבול המדבר, בה גדל עשב האקספרט, (המשמש להפקת מוצרי-נייר עדינים); והרצועה המדברית — ה"חמאדה" האדומה מכוסת-האבנים, ה"הרים השחורים" והסחרה.

קירינאיקה שממזרח למפרץ-סירטה ועל גבול המדבר-המערבי של מצרים, נשלטת על-ידי "ההר הירוק" (ג'בל אחדר), שהוא האיזור הפורה ביותר במדינה ומרכז לשבטי נגדים רועי צאן ובקר.

בפואן, בעל האופי המדברי ודליל-האוכלוסין במיוחד, מתרכז רוב הישוב בנאות-מדבר אחדים, שאיבדו מחשיבותם עם החלשתה של תנועת השירות באיזור מחופי היס-התיכון אל חבלי הסודאן שמדרום לסחרה.

„מסורתי“ וסקטור כלכלי „חדש“, שכאילו נשתל מבחץ ושזיקתו העיקרית היא החוצה. רוב התושבים ממשיכים באורח חייהם המסורתי. צרכיהם מועטים וכמעט שאינם נזקקים לשוק. ההכנסה השנתית לנפש בסקטור החקלאי נאמדת בכ־25–30 ליש״ט. מצד שני קיים סקטור כלכלי חדש, המתרכז בעיקר סביב הערים הגדולות וסביב החוות החדשות. את אופיו של סקטור זה קובעים 65 אלף הזרים שבמדינה, 20–25 אלף העובדים המקומיים המועסקים על־ידי ממשלות זרות (בעיקר — בבסיסים צבאיים) וע״י חברות־הנפט והשירותים הנלוים אליהן. חלק זה של האוכלוסיה נהנה מרמת־שכר ומרמת־צריכה הגבוהות בהרבה מהממוצע; ואמנם חלק חשוב של הפעילות הכלכלית במדינה מכון לסיפוק צרכיו.

אף שהסקטור החדש הולך ומתרחב, אין סיכוי שיצליח, במשך הזמן, לקלוט את כל אוכלוסית המדינה. לכן מתוכננות תכניות הפיתוח בעיקר להעלאת רמת החיים בסקטור החקלאי המסורתי.

האוכלוסיה

אוכלוסית לוב מונה כ־1,250,000 נפש ומתרחבת בקצב של 1.5% לשנה (קצב נמוך יחסית, כתוצאה מתמותת תינוקות גבוהה). שולט בה היסוד הערבי, המעורב בטרופוליטניה ביסוד ב־ר־ר. היסוד הנגראידי, השולט בפזאן, חדר במידה מסוימת גם לטרופוליטניה ולקירינאיקה.

רוב האוכלוסים מתרכז באיזור החוף, בו מגיעה הצפיפות ל־15–20 נפש לקמ״ר. כ־70% מהתושבים יושבים בטרופוליטניה, כ־25% בקירינאיקה וכ־5% בפזאן. הריכוזים העירוניים הגדולים הם טריפולי (190,000 נפש) ובנגאזי (100,000 נפש). בסבחה, בירת הפזאן, יושבים כ־18,000 נפש. כ־70% מהתושבים מתפרנסים מהחקלאות;

ומהם כשליש ננדים או ננדים־ל־מחצה (בעיקר — בקירינאיקה). רמת ההשכלה עודנה נמוכה ל־מדי (ב־1952 היו בלוב 16 בוגרי אוניברסיטאות; ב־1954 גילה סקר שיעור־אנאלפביתיות של 85%). עם זאת קיימת התרחבות מתמדת ברשת החינוך וב־1958/59 למדו בבתי־הס״ע העממיים כ־100,000 תל־מיד (לעומת 42,000 ב־1952/53), שהיוו כ־60–70% מכלל הילדים בגיל ביה״ס העממי. החינוך־התיכוני, החינוך־הטכני והחינוך־הגבוה (המכונים האוניברסיטאיים בטרופולי ובנגאזי) מפגרים יותר. הר־חבת רשת החינוך הנה צורך חירָני, כאמצעי לקידום משקי ולהע־לאת רמת החיים.

במדינה יושבים כ־65,000 זרים — מהם 40,000 תושבי קבע. האי־טלקים (כיום כ־35,000 נפש) יוש־בים בעיקר בטרופולי ובחוות ב־

מוסוליני, שאיחד ב־1934 את שלושת המחוזות ליחידה אד־מיניסטרטיבית חדשה, לה „הדביק“ את השם הישן „לוב“, ראה בה גרעין של אימפריה רומאית יס־תיכונית מתחדשת ועודד הגירה איטלקית „דמוגרפית“ אליה. 140,000 המתיש־בים האיטלקיים הפכו את טריפולי ובנגאזי לערים בסגנון ערי דרום־אירופה והקימו כ־4000 חוות חדישות, בעיקר בטרופוליטניה.

במלחמת־העולם השניה נעזר הצבא הבריטי (ביחוד בשלב הראשון של היאבקותו הגורלית על החוף הצפון־אפריקאי) ביחידות „סנסיות“ (שהיו מורכבות בעיקרן משבויי־המל־חמה ששירתו בצבא האיטלקי) בשם „החיל הערבי הלובי“; תרומתן של אלו היתה דלה למדי, „סמלית“, אך היא, להלכה, שזיכתה את ערביי לוב בהבטחה שארצם לא תוחזר עוד לשלטון איטלקי.

במחוזות הצפוניים הוקם מאז ראשית 1943 שלטון צבאי בריטי; ובפזאן — כתוצאה ממסעה הנועז והנודע של „שדרת־המדבר“ של גנ. לאַקרק, אשר הגיע לשם מצ״א הצרפתית — הוקם שלטון צבאי צרפתי. בחוזה־השלום עם איטליה שנחתם ב־1947, הוסכם שארבע המעצמות הגדולות תקבענה את גורל המדינה, אך מאחר שלא הגיעו להסכמה ביניהן, העבירו את הבעיה לעצרת האו״מ; זו החליטה ב־1949, שעד ראשית 1952 תוקם בלוב מדינה עצמאית. נציב, שנתמנה על־ידי העצרת עיבר, יחד עם נציגי האוכלוסיה המקומית ושלטונות הכיבוש, את חוקתה של מדינת לוב, שזכתה בעצמאות בדצמבר 1951.

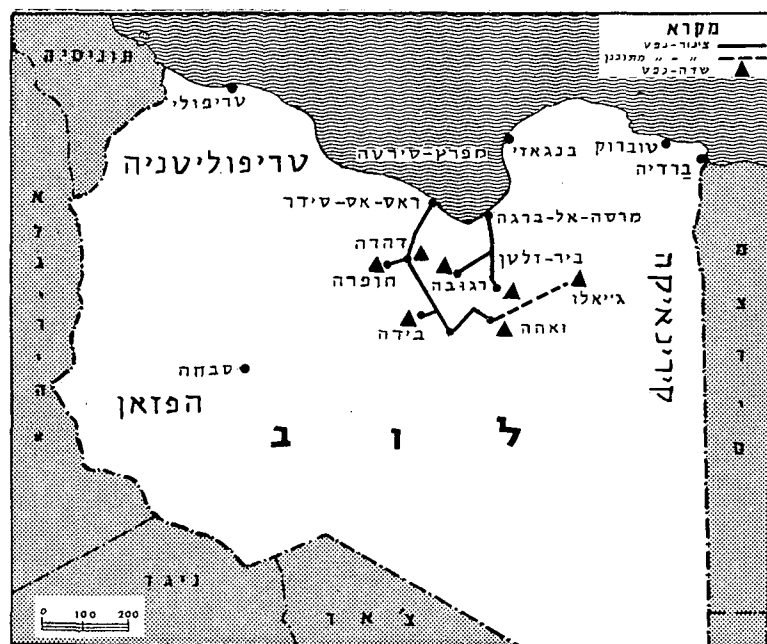
הכלכלה והחברה

כלכלתה של לוב היא דוגמה מובהקת של „כלכלה דואלית“ בה מתקיימים, בלי שיתערבו האחד במשנהו, סקטור כלכלי

בעיקר בתעשיה פטרוכימית ובהפקת אשלג, מגנזיום וברזל תוך ניצולם של מקורות הדלק הזולים. הבעיה הנה — אם לוב תדע להישמר מהיגררות אחר תהליך תיעוש מוגזם האופיני כל כך לארצות מתפתחות אשר רואות בפיתוח התעשיה אמצעי להשתוות עם מדינות המערב ואמצעי לצביון

טריפוליטניה, לאחר שנאסרה החזרתם לקירינאיקה ממנה גורש בזמן המלחמה. מהקהילה היהודית העתיקה שבלוב (שהשתתפה עוד במרידות היהודים נגד הרומאים) נשאר לאחר העליה הגדולה רק גרעין קטן המונה כ-5000 נפש והנתון בפחד מתמיד מפני פרעות.

לוב — ארץ הנפט

רת עצמה ויוקרה, אף אם עיקר אפשרויות הפיתוח של ארצות אלו מצוי בשטחים אחרים.

התעשייה

לוב, שבעבר נחשבה כמדינה דלה התלויה בחסדי הסיוע המערבי, זכתה וגם בה נתרשח „נס הנפט“. מ-1955 החלו חברות שונות, בעיקר אמריקאיות, בחיפוש נפט בלוב במסגרת זכויות שהוענקו להן על-פי חוק-הנפט שנחקק באותה שנה. חוק זה הכיל סעיף מחוכם, לפיו על החברות מקבלות הזכויות להחזיר $\frac{3}{4}$ משטח הזכיון תוך 11 שנה — דבר שחייב אותן לזרז את החיפושים והחיש את גילויי הנפט הגדולים ב-1959. שדות-הנפט החשובים, המרוכזים ברובם ליד מפרץ סירטה, מחוברים לנמלי-מוצא בשני קווי צינורות, אליהן יתוסף בקרוב קו שלישי, ואלה הם:

- קו המחבר את שדות ביר-זלטן ורגובה עם נמל-ההטענה במקרה-אלי-ברגה, בו מופעל בית-דיוקן קטן (המייצא מאז 1961).

- קו המחבר את שדות ואהה, חופרה, בידה ודקרה (ובעתיד — גם את שדה ג'אלו) עם נמל-מוצא בראס-אס-סידר (מייצא מאז 1962).

- עד סוף שנת 1964 יחובר שדה חופרה (ואולי גם שדה בידה) על-ידי קו צינורות שלישי עם נמל-מוצא בראס-לנוף. עד אוקטובר 1963 השקיעו 19 חברות-הנפט הפועלות בלוב כמיליארד דולר, בלוב עצמה ומחוצה לה. הן מעסיקות כיום

התעשייה

רק כ-10%—5 משטח המדינה (המגיע ל-1,760,000 קמ"ר) ראויים לניצול חקלאי כלשהו; וכ-1% בלבד — לעיבוד קבע. אך גם שטח זה יכול היה לספק לאוכלוסיה החקלאית מחיה ברמת חיים סבירה, אלמלא השפעתם המזיקה של הגורמים הבאים:

- פגעי הטבע — מיעוט משקעים מזה ושט פונות מזה, עונות בצורת, רוחות מדבריות (ה"ג'יבלי") והארבה;
- תנאים „מוסדיים“, כקיומן של זכויות שבטיות לקרקע ולמים, הפוגעות ברצונו של המערב להשקיע מאמצים בעיבוד הקרקע ובהשבתה;

- שיטות עיבוד מיושנות, היעדר שירותים של יעוץ, אשראי, החסנה ושיווק.

התוצאה הבלתי נמנעת היא רמת-חיים נמוכה ובלתי יציבה של רוב האוכלוסיה, אותה אין להעלות אלא במאמץ רב. רק פיתוח נמרץ — שימומן על-ידי הכנסות מסקטור הנפט — לניצול מושכל של אוצרות המים והקרקע, והתגברות תחוקתית על קשיים מוסדיים, עלול להביא לשינוי מצב זה.

בנוף החקלאי של לוב בולט הגיוון הרב של הטיפוסים המשקיים: ממשק-המרעה של הנגדים, שאליו מתוסף גידול דגניים בשנים ברוכות — דרך נאות-המדבר ומשקי ההר ועד לחוות החדישות שהקימו האיטלקים בשנים 1925—1939 ושבהלקן עברו לידי סוחרים לוביים. בשנים האחרונות ניכרת נסיגה מענף-המרעה, הנתון למכות-טבע אכזריות, אם כי ענף זה היה בעבר בעל חשיבות רבה (בעיקר — בקירינאיקה). קיימת נטיה כללית למעבר לגידולים המבטיחים הכנסה יותר גבוהה; על הפירות, על הירקות ועל הדגנים היס-תיכוניים האופייניים נוספו גם גידולי-תעשייה. חופי לוב עשירים בדגה ובספוג, המנוצלים כיום על-ידי דיגים זרים.

התעשייה

לוב נעדרת בסיס לפיתוח של תעשייה רחבת-ממדים, עקב גורמים אלה: א. אוכלוסיה מעטה ומפוזרת ואינה יכולה להיות שוק רציני; ב. פרט לנפט, אין היא עשירה בחומרי גלם; ג. אין בה עתודה מתאימה של כוח-אדם מקצועי. התעשייה מעסיקה כ-25—20 אלף עובדים (רובם בבנגאזי ובטריפולי). אלו הן, לרוב, תעשיות-עיבוד ביתיות, בנוסף לכמה מפעלים חדישים, שחלק מהם נמצא בבעלות ממשלתית. היצור מתרכז בעיבוד מזון, טבק, שמן, טכסטיל, שטיחים, בורסקאות ומלט.

ישנן אפשרויות להשקעות תעשיות נוספות לתעשיות אלו —

מלך אידריס
הראשון

כ־11,000 עובדים מקומיים וכ־6,000 עובדים זרים. תפוקת הנפט עלתה בשנים האחרונות בקצב מדהים (מ־0 ב־1960 ל־9 מיליון טון ב־1962 ול־23 מיליון טון ב־1963 ואילו ב־1964 צפויה תפוקה של 40 מיליון טון). בכך הפכה לוב ליצרנית־הנפט החמישית בחשיבותה במזרח־התיכון (אחרי כוויית, סעודיה, איראן ועיראק). עם זאת, יש לה יתרון על רוב היצרנים (פרט לאלג'יריה) בשל קרבתה לשוקים. ב־1962 הצטרפה לוב לארגון המדינות המיצאות נפט ("אופק"), הלווחם לשיפור תנאי הזכויות.

זרם הכנסות הנפט (ב־1963 — כ־27 מיליון ליש"ט תמלוגים לממשלה ו־18 מיליון ליש"ט הוצאות מקומיות של החברות) לא יכול היה שלא להביא להשפעות מכריעות במדינה, שתפוקתה הלאומית הגלמית הוערכה בשנת 1958 ב־52 מילי־יון ליש"ט. השפעות אלו באו על ביטוין בתופעות הבאות:

- ירידה בחשיבות הסיוע הזר וההכנסות מהבסיסים הזרים. הסיוע הזר עמד בשנים האחרונות על 13—8 מיליון ליש"ט לשנה וההכנסות מהבסיסים הזרים נעו בין 6 ל־10 מיליון ליש"ט לשנה. חלקם של אלה בהכנסות הממשלה ירד מ־61% ב־1959/60 ל־15% ב־1963/64.

- יצירת מאגר הון, שיאפשר פיתוח ענפים אחרים והעלאת רמת החיים (סקטור הנפט עצמו לא יוכל לקלוט יותר מ־5% מהמפרנסים, כך שנהירה בממדים גדולים מן הכפר אל העיר כתוצאה מנחשלות הכפר עלולה לגרום לאבטלה בעיר ולהיווצרות שכונות עוני).

- יצירת מקור למימון תקציב הממשלה. מתוך תקציב זה (65 מיליון ליש"ט ב־1963/64 לעומת 42 מיליון ב־1962/63) הוקצבו 29 מיליון ליש"ט למנהל (כולל הקצבות למחוזות), 22 מיליון לפיתוח ו־4.6 מיליון להגנה.

- יצירת מקור לכיסוי הגרעון בסחר־החוץ (ב־1963 הגיע יבוא המוצרים ל־60 מיליון ליש"ט ויצוא המוצרים — פרט לנפט — רק ל־2 מיליון ליש"ט).

- השפעות פסיכולוגיות ומדיניות, לעתים אף שונות זו מזו, לדוגמה: הקשחת היחס למערב, מצד אחד, ומהצד השני — חיוזק התודעה הלאומית ה"לובית" (מתוך א־רצון להתחלק באוצרות החדשים אפילו עם אחים ללאום ולדת) והחשש מנסינות השתלטותה של מדינה שכנה — ביחוד מצרים — על אוצרות הנפט.

משימות הפיתוח

משך שתי־עשרה השנים הראשונות לקיומה העצמאי לא פעלה לוב הרבה בשטח הפיתוח, וזאת בגלל מיעוט המקורות שעמדו לרשות הממשלה, הצורך לשקם תחילה את הריסות המלחמה, רתיעתם של משקיעי ההון הפרטי מהשקעות פרודוקטיביות, ובגלל בזבוז וטעויות בתכנון.

ב־1958 ביקרה בלוב משלחת של ה"בנק־העולמי" שערכה לראשונה מחקר מקיף על אפשרויותיה הכלכליות של המדינה — והציבה את הדרישות הבאות כתנאים הכרחיים לפיתוח המדינה:

- העלאת כושרו של הגורם האנושי ויצירת עתודות מנהליות וטכניות, שתוכלנה לשאת בנטל הפיתוח — דבר

המצריך הרחבה ניכרת של מערכת החינוך, ושל החינוך־המקצועי בפרט;

- שינוי תנאים מוסדיים העלולים לחבל בפיתוח (כמו הבעלות השבטית, הרחקת האשה מסקטור העבודה, רתיעה בחוגי המשכילים ממלאכת־כפיים, העדפת אינטרס מקומי ואישי על טובת הכלל);

- הגדלת כושר־הביצוע של הרשות המרכזית על־ידי צמצום הסמכויות המופרזות שבידי הרשויות המחוזיות;

- עירנות לסכנת אינפלציה.

המשלחת הציעה גם תכנית פיתוח, ששענה על איזון בין השקעות בעלות אופי חברתי (כשיכון, הכשרה מקצועית ובריאות), דהיינו השקעות המעלות לאלתר את רמת החיים והתורמות רק בעקיפין להגדלת היצור — לבין השקעות בעלות אופי כלכלי, התורמות במישרין להגדלת היצור; על פיתוח התחבורה והשקעות "מסגרת" אחרות, ההכרחיות להצלחת הפיתוח בכללו; על העדפת פיתוח החקלאות — המאפשר קידומו של הסקטור הגדול והנחשל שבמדינה — על פיתוח התעשייה, שאינה מעניקה אפשרויות מיוחדות.

תכנית הפיתוח שהציעה משלחת ה"בנק־העולמי" לא בוצעה, לאחר שזרם הכנסות הנפט הניע את לוב להאמין בכושרה לבצע תכנית יומרנית יותר, שתשען על עקרונות דומים. ב־1963 פורסמה תכנית־החומש לשנים 1963/68 — וביצועה נמסר לידי מועצת תכנון־לאומי, שעמדה לקבל לשם כך כ־70% מהכנסות הנפט השנתיות. הקף ההשקעות נקבע ל־169 מיליון ליש"ט, מהם יוקצבו 39% לתחבורה ולעבודות ציבוריות, 26% לחינוך, בריאות ועניינים סוציאליים, 17% לחקלאות וכ־4% לתעשייה. מומחים זרים מסופקים אם אמנם תוכל לוב, ברמת התפתחותה הנוכחית וברמת המנהל הנמוכה

- הכונה למסגרת התנאים לפיתוח כלכלי־יצרני (ה"אינפרא־סטרוקטורה" המשקית).

שלה, לעכל מדי שנה זרם השקעות בהקף של 35 מיליון ליש"ט.

המדינה

עם ההחלטה על הענקת העצמאות ללוב היה זה אך טבעי שאידיים אס-סנוסי, נכדו של מיסד כת הסנוסים שלחם משך עשרות בשנים בכובש האיטלקי, ייבחר למלכה הראשון של המדינה.

כושר מנהיגותו, השפעתו הדתית ותבונתו הפכו את אידריס ה-1 לסמל האחדות הלאומית, לאדריכלה של לוב העצמאית. עם זאת, נמתחה עליו ביקורת בשל גישתו הפטרניאלית לבעיות המדינה והסתגרותו בקרב שבטיו בהרי קירנאיקה.

גילו המופלג של המלך (כבן 75) מעלה בחריפות את בעיית הירושה. יורשה העצר, חסאן רידא, מקובל פחות מאביו בקרב העם וגם חסר נסיון מדיני, אף שהמלך עושה לאחרונה מאמצים לקרבו לבעיות השלטון. למרות שעם עליתו לשלטון עלול מוסד המלוכה לעמוד בסכנה, לא נראה כי תתכן גם התפרקות המדינה כולה — סברה שהועלתה בעבר.

בלוב קיים אמנם פרלמנט בעל שני בתים (סנאט ובית נבחרים), אך שלטונו האישי של המלך מנע בעבר, במידה רבה, מנבחריו העם להיות גורם חשוב בקביעת מדיניות הממלכה. בבחירות הראשונות, ב-1952, התגבשה אמנם מפלגה אופוזיציונית פרו-מצרית, שדרשה את ביטול שיטת המחוזות, ואת סילוק הבסיסים הזרים — ואף זכתה להצלחה בטרי-פולי; אך היא פורקה עד-מהרה, והבחירות ב-1956 וב-1960 היו בבחירות אישיות.

ב-1960 מילא הפרלמנט בפעם הראשונה תפקיד חשוב בהתפתחות המדינית, כאשר כפה את סילוקה של ממשלת קובר שהסתבכה בפרשת שחיתות ובזבוז סביב בנייתו של כביש חסר-תכלית לסבחה, בירת הפזאן.

האופוזיציה, בה בלטו אגף פרו-מצרי שנעזר בסיוע כספי ותעמולתי מבחוץ (ועלידי המורים המצריים הרבים שבמדינה) ואגף בערבי, לא הפכה אמנם גורם פרלמנטרי; אך היא הלכה וצברה כוח משך שנים. פעמים מספר הביאה למהומות נגד המשטר, שדוכאו עד מהרה על-ידי הצבא.

הצבא, המהווה את אחת המשענות החשובות של הסדר הקיים, מונה כ-5000 חיילים מאומנים ומצוידים על-ידי הבריטים; אך הוא קיבל בתקופות שונות גם תוספות ציוד ונשק ממקורות אמריקאיים, תורכיים, עיראקיים ומצריים. בית ספר צבאי, לפי דוגמת "סאנדהרסט" הבריטי, פתח דלתותיו ב-1957 ומחנך כ-90 צוערים. קיימות תכניות להקמת גרעינים לאוויריה ולכוח-ימי. המשטר מטפח גם כוחות-משטרה מקומיים בעלי אופי צבאי-למחצה, כגון כוחות-ההגנה של קירנאיקה המונה כ-2000 איש והממשיך את מסורת ה"חיל הערבי הלובי" הסנוסי וכגון כוחות-ההגנה של טריפוליטניה.

אחת הבעיות החמורות במדיניות-הפנים של לוב היא בעיית חלוקת הסמכויות בין הרשות המרכזית לרשויות המחוזיות. לוב הוקמה מלכתחילה כמדינה פדרלית, בה ניתנו סמכויות רחבות ביותר לשלושת המחוזות; דרשו זאת בני קירנאיקה ובני פזאן, שהייתה להם התחושה כי המדינה זכתה בעצמאותה תודות למאמציהם ועל-כן לא רצו להיבלע בקרב הרוב הטרפוליטני. אולם שיטה זאת התגלתה ככושלת, הביאה

לא פעם להעדרת אינטרס מקומי על-פני האינטרס הלאומי והייתה מקור לכפילויות, לבזבוז ולסרבול (למשל, בגלל שיתות המיסוי השונות). מגרעות אלו ולחצם המתמיד של בני טריפוליטניה הביאו בסופו של דבר (באפריל 1963) לחיסול השיטה הפדרלית. שלושת המחוזות המסורתיים בוטלו ובמקומם הוקמו 10 יחידות אדמיניסטרטיביות מעוטות סמכויות.

ביטול המבנה הפדראלי יביא אולי במשך הזמן לפתרון בעיית הבירה. עד היום טרם נקבעה סופית בירתה של המדינה, והממשלה נהגה לנדוד מדי שנתיים בין טריפולי לבנגאזי. נוסף על כך הוחל בבניית קריה אדמיניסטרטיבית בבידה, "העיר הלבנה" שבהרי קירנאיקה, וטרם נתברר אם תהפך עיר זו לבירתה היחידה של המדינה או שתהיה בירה שלישית...

מדיניות-החוץ

לוב, שזכתה לאחדותה ולעצמאותה תודות למעצמות-המערב ושנהנתה מזרם סיוע חיוני — ואף מערובה לבטחונה — מצד בריטניה וארה"ב, שיחקה משך שנים את משחקו של המערב, על אף ההתקפות החוזרות ונשנות עליה מצד "אחיותיה" הערביות. היא סרבה אמנם להצטרף לאמנת בגדאד, אך נקטה עמדה "רכה" כלפי המערב בעת משבר סואץ, וב-1957 אף הודיעה על תמיכתה ב"דוקטרינת אינו-האואר".

לוב הסכימה גם לקיומם של בסיסים מערביים בשטחה. על פי הסכם עם בריטניה מ-1953 הותר לזו להשתמש בבסיסים מסוימים במדינה תמורת תמיכה כספית שנתית. ב-1960 חנו בלוב 3 רגימנטים בריטיים, מהם אחד משורין, והוחזקו כוחות-אוויר באל-עאדם שבמזרח קירנאיקה ובאידריס. ב-1954 חתמה לוב הסכם המתיר לארה"ב להשתמש, עד 1971, בבסי-

העיר טריפולי

סים אחדים שהעיקרי בהם הוא בסיס-האור "שדה-וילוס". עד 1954 הרשתה לוב גם חנית כוחות צרפתיים בפואן, אך עם פרוץ מלחמת אלג'יריה דרשה את פינויים, שהושלם ב-1956.

ירידת חשיבותם הכלכלית של הסיוע הנור והבסיסים הזרים, עקב גילויי הנפט, הקשיחה בשנים האחרונות את יחסה של לוב למערב — דבר שהתבטא בהחמרת היחסים כלפי זרים מערביים במדינה; ולאחרונה — בהכרזת הממשלה שבאה בלחץ הכרזותיו של עבד אנ-נאצר, על כונתה לדרוש פינוי הבסיסים. ההסכמים עם בריטניה וארה"ב אינם מאפשרים ללוב לבטל באורח חד-צדדי את החכרת הבסיסים; והסעיף היחיד עליו יכולה לוב להישען נוגע לאפשרות של ניהול "שיחות" בינה ובין בריטניה משידרוש זאת אחד הצדדים. עם זאת, אין ספק שארה"ב ובריטניה תצטרכנה לשקול בכור בדראש את הערך האסטרטגי של הבסיסים מול הנזק המדיני הנובע מהמשך ההחזקה בהם בניגוד לרצונה של לוב.

זיקתה הרגשית והמדינית העיקרית של לוב היא אל העולם המוסלמי; ובמיוחד — אל מרכז-המשיכה המצרי (על אף החששות למה שצפוי לה משכן אימתי זה) ואל מרכז-המשיכה המגריבי, אם כי התפיסה של "איחוד מגרבי" הנה, לגבי לוב, יותר בגדר מושג מופשט. הן עבד אנ-נאצר והן בן-בלה מקרינים מאישיותם על המדינה הצעירה, בה חזון הקמת איחוד-מוסלמי גדול הנו חזק יותר מאשר במדינות מוסלמיות ערביות אחרות; דבר הנגרם בשל המסורת הקצרה של קיום מדינתי — וכן בשל הקשר הרופף שבין המחוזות. עם זאת נראה שלאחר שתי-עשרה שנות עצמאות אלו, ועם גילויי הנפט, אין כיום בלוב חוג רציני הדוגל ביותר על הריבונות המדינית.

בשנים 56-1954 הודקו יחסי לוב עם מצרים, ושתי המדינות שיתפו פעולה בהגשת סיוע למורדי אלג'יריה. אולם בזמן משבר סואץ נמתחו היחסים בעקבות סרובה של לוב — שהכריזה אמנם על תמיכתה בהלאמת התעלה — לנקוט בצעדים עוינים כלפי הבסיסים הבריטיים. הנספח הצבאי המצרי, איסמעיל צאדק, חילק נשק לחוגים ידועים בין התושבים, על מנת שיתפתחו בפעולות טרור נגד הבסיסים הבריטיים וממשלת לוב נאלצה להרחיקו מהמדינה. אף שעבד אנ-נאצר התנצל אחר כך, נשארו היחסים מתוחים. בשנים הבאות המשיכה מצרים ב"חדירה שקטה" ללוב, אך נמנעה — עד לאחרונה — מהתערבות מופרזת בענייניה.

לוב גילתה ענין בטיפוח יחסי ידידות עם המדינות במגרב שהפכו עצמאיות, ואף סייעה לאלג'יראים במאבקם נגד צרפת, וכן חתמה ב-1957 על אמנת אחוה ושיתוף-פעולה עם תוניסיה (דברים שגונו באותה תקופה על-ידי חוגים ערביים לאומניים בשל זיקתן של שתי המדינות למערב); וב-1962 חתמה על אמנה דומה עם מרוקו.

האורגניזם הפוליטי והחוקי

משך שנים ארוכות, בהן נראתה לוב כשוקטת על שמריה, הלכו והבשילו בה תנאים שהיו עתידים להוליד את ההתפתחות הדרמטית אשר נתחוללה בעקבות "ועידת הפסגה" הערבית בחודש ינואר 1964. בין גורמים אלה בולטות בעיקר

התגבשותן של קבוצות אופוזיציוניות וההשפעות הפסיכיות-לוגיות-מדיניות של גילויי הנפט.

כינוס "ועידת-הפסגה" בקהיר שימש הזדמנות לעריכת הפגנות אהדה ברחבי המדינה. בשלב מסוים קיבלו הפגנות אלו אופי של הפגנות נגד המשטר — בטענה שהימנעות המלך אידריס מלהשתתף אישית בוועידה באה לא מחמת זקנתו ומחלתו אלא בגלל זלזולו במעמד רב-חשיבות זה. המהומות בבנגאזי דוכאו באכזריות והדבר שימש עילה להפגנות חוזרות בטרפולי ובערים אחרות — שגם נגדן הופעל כוח. מתוך רצון לרכך את רושם התנהגות המשטר, פיטר ראש הממשלה, פכניני, קציני-משטרה אחדים; אך המלך — שביקש לעומת זאת, להוכיח כי אין בדעתו לנהוג ברכות — מיהר לסלקו והחליפו במונתצאר, הידוע בשמרנותו. שמועות נשנות וחוזרות כאילו באמת אין המלך בקו הבריאות, ושיתכן כי יהיה עליו להסתלק משום כך מכס המלוכה, גרמו להגברת התסיסה.

עבד-אנ-נאצר — שנראה כי עמד גם מאחורי המהומות הראשונות — החליט כנראה שהגיעה השעה לשוב ולבחוש במישרין בקלחת הלובית; החלטה, שהושפעה ודאי גם מקשייה הפנימיים והבין-עריביים של מצרים. בנאומו ביום השנה להקמת קצ"מ (בסוף פברואר) הכריז, איפוא, על הצורך לסלק את שרידי האימפריאליזם מהמזרח-התיכון; ובכלל זה — את הבסיסים הבריטיים והאמריקאיים שבלוב. ממשלת לוב מיהרה להודיע שלא תחדש את ההסכמים לכשיפקע תוקפם (ב-1971 וב-1973). אך תחת לחץ בית הנבחרים, שתמך אפילו בביטול חד-צדדי של ההסכמים, נמלכה הממשלה בדעתה והודיעה שתדרוש שיחות על פינוי הבסיסים לאלתר.

לעראת ההתמודדות

בלוב הופר שיווי-המשקל שהיה קיים משך שנים רבות וכוחות יריבים נערכים עתה להתמודדות כמעט בלתי-נמנית. נעת, שתחל מן-הסתם כאשר יאלץ המלך אידריס הראשון לפרוש.

מצד אחד מתיצבים החוגים הלאומיים הפאן-ערביים והאנטי-מלוכניים, שיש להם אחיזה מיוחדת בטרפוליטניה. שני היסודות העיקריים באופוזיציה זו הם היסוד הפרו-נאצרי, הזוכה כנראה לסיוע נכבד באמצעים ובתעמולה ממצרים ואולי גם מאלג'יריה; וכן היסוד הבעתי, שכבר ב-1961 היה אחראי לקשר נגד המשטר (אך ספק אם יכול הוא עתה לצפות לתמיכה אקטיבית מצד הבעת' שמחוץ למדינה). חוגים אלה עשויים להסתייע בתושבי משכנות העוני שצצו בשנים האחרונות סביב טריפולי ובנגאזי ושרמת חייהם הנמוכה הופכת אותם ליסוד ממורמר.

מצד שני נערכים כוחות המעוניינים בשמירת הסדר הקיים. אלה הם בעיקר הגורמים השבטיים, ובמיוחד שבטי הסנוסי שבקירנאיקה. נראה כי גם הצבא וגם כוחות-השיטור המקומיים הנ"ל, שטופחו בשקידה על-ידי המלך והיועצים הבריטיים, יתנגדו לשינויים.

למה ניתן לצפות כתוצאה מההתמודדות הצפויה בין כוחות יריבים אלה? דבר זה תלוי במידה רבה באישיותו של יורש-העצר, הנסיך חסאן רידא. בחווקם היחסי של הכוחות

שבתוך המדינה ובמידת נכונותם של גורמים חיצוניים להס־
תבך בענייניה של לוב, לנוכח תקדים פרשת תימן.
יתכן שחסאן רידא יצליח להישאר בשלטון, אם על־ידי
דיכוי היסודות האופוזיציוניים בעזרת הצבא והשבטים ואם
על־ידי השגת פשרה עם חוגי האופוזיציה, שודאי תחייב
אותו להשתלב במעגל־ההשפעה הנאצרי. אפשרות אחרת היא
סילוקו של חסאן — אם על־ידי גורמים ריאקציוניים, שיחששו
שמה עשוי הוא להתקרב מדי לאופוזיציה, ואם על־ידי חוגים
אופוזיציוניים לאומיים. במקרה האחרון, ודאי תקום בלוב
רפובליקה ערבית לאומית, בעלת אופי „סוציאליסטי־ערבי”
מסוג זה או אחר, שתצטרף לגוש המצרי או שתשתף פעולה
עם הבעת' הסורי. לעומת זאת, קשה לצפות לתפיסת השל־
טון על־ידי קבוצה שתוליך את לוב ל„איחוד” עם מצרים

או עם מדינה מגרבית: נראה ששתיים־עשרה שנות עצ־
מאות, נסיונות המר של מדינות ערביות אחרות ואי־הרצון
להתחלק באוצרות הנפט ימנעו אף חוגים פאן־ערביים מלחתור
במציאות לפתרון כזה.
לא מן הנמנע שבשלב מסוים תמצא לוב את עצמה נתונה
במלחמת אזרחים; ואז עשוי הדבר לגרור התערבות זרה
כתוצאה מהזמנה שתבוא מחוג זה או אחר בתוך המדינה;
מלחמת־אזרחים כזו עלולה להביא אף לאבדן העצמאות
המדינית ולסיפוח המדינה אל מרחב־שליטה ערבי אחר. יש
אמנם לזכור ש„המתערבים” הפוטנציאליים — ובראשם מצ־
רים — טעמו טעמה של התערבות צבאית בתימן; ויתכן
כי עשויים הם לשקול פעמיים לפני שיגררו לחזור על
פרשה זאת.

מאמץ מאוזן - לאיזון כוחות

מודברי שמעון פרס, סגן שריהבטחון, בראיון ב„גלי צה״ל”

נאצר — יש לו כבוד לכוחה של מדינת ישראל, כבוד לצה״ל; וחשש מובהק שלו הוא להפעיל את
כליו למלחמה שסיכוייה, לפי דעתו הוא, אינם גדולים.

כמובן, אין לזלזל בכוחו של האויב; זלזול — יהיה שגיאה מצדנו. אבל לא צריך גם להפריז בו יתר
על המידה. נאצר השקיע הרבה אמצעים בבניית מכונת המלחמה שלו — ואולי זה עיקר השגיאה
שעשה; הוא הפריז בהשקעה הזאת, עשה זאת על חשבון משקה והתפתחותה של מצרים עצמה
וכתוצאה מכך אינו חזק דיו ברגע זה, ולא יהיה חזק דיו גם בעתיד אם ימשיך בדרך זו. כן גילה הוא
אימפולסיביות לא מעטה בשימוש בכוחו. אלה שתי שגיאותיו של נאצר:

● מוציא יותר מדי כסף על ענייני המלחמה;

● מרבה להתערב בעניינים שאין בהם הצדקה להתערבות צבאית — כמו בתימן.

אני סבור שאנו צריכים להביא בחשבון את חולשותיו — כמו את כוחו.

הייתי אומר כך: לפני ישראל שתי אפשרויות לטעות: טעות אחת, שנחשוב כי הוא רוצה לתקוף אותנו
ונטעה; טעות אחרת אנו עלולים לעשות אם נחשוב שאינו רוצה לתקוף אותנו — ונטעה בזה. אני
הייתי מעדיף לטעות בכיוון שהוא רוצה לתקוף אותנו. שאם לא יתקוף — אין בזה שום אסון; ואילו
אם יתקוף — נהיה מוכנים.

ראשית, הייתי אומר לגבי נאצר, שאנו מוכתחים להתיחס אליו כאל אויב שהנו אימפולסיבי בהפעלת
הכוח — ועשוי לשלוף את חרבו.

שנית, הייתי מציע לעצמנו להתיחס ברצינות לכוחו, ולא לפגר באיזון הנשק. אין אנו צריכים להרוס
את מדינת ישראל, לא להפריז בהוצאות, לא צריך לרדוף אחרי פרסטיג' לשמה, לאסוף נשק כפי
שפעם היו מדינות אוספות יהלומים ואבני־חן אחרות.

אך אם נשמור במלוא המאמץ על האיזון — כשאנו נמנעים מהחדרת סוגי נשק שאינם ממש
חיוניים לנו ברגע זה — מאמין אני שבכוחנו לקיים איזון זה.

השמירה הזאת אפשרית על־ידי צירוף תנאים מספר: בראש וראשונה נכונות לאומית; אפשרויות
בין־לאומיות; כושר ארגוני, וכמובן — האמצעים הכספיים הדרושים.

האומנם שוררת בישוב שאננות?

הייתי נמנע ממתן ציון כולל כזה. מדי פעם תוקף אותנו רגש אשליה או התרפקות על מצב שהיינו
רוצים שיהיה — ואיננו קיימים.

אני חושב שגם היום הנוער והעם מוכנים לאתגרים. יותר מאשר חסרה הנכונות לנוער — חסר לנוער
אתגר ברור. נכונות זו לדעתי קיימת. מה שחשוב הוא, שני דברים: ראשית — אופיו הכולל של
מאמץ־הבטחון, שאמנם מושתת על צה״ל ונשק, אבל איננו מסתיים בזה. זה כולל חינוך, פיתוח
המדינה, רמה לאומית שיש עמה תקווה ומוסר. שנית — אנו צריכים לפעול בשתי חזיתות בעת
ובעונה אחת: לשמור על כוחו העכשווי־הימדי של צה״ל — וגם לדאוג לדמות הצבא לגבי העתיד.
כונתי גם בכוח האדם וגם בנשק.